

УДК 378.016:811

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-1-35>

Тетяна БРИК,

orcid.org/0000-0002-7138-2590

кандидат педагогічних наук,

професор кафедри іноземних мов

Харківського національного університету повітряних сил імені Івана Кожедуба

(Харків, Україна) *bellabryk18@gmail.com*

Ірина ГРИГОРОВА,

orcid.org/0000-0002-4636-2790

доцент кафедри іноземних мов факультету післядипломної освіти

Харківського національного університету повітряних сил імені Івана Кожедуба

(Харків, Україна) *irinagrygorova10263@gmail.com*

Інна РЕБРІЙ,

orcid.org/0000-0002-1008-0142

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Харківського національного університету повітряних сил імені Івана Кожедуба

(Харків, Україна) *inna.rebrij@gmail.com*

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ БІКУЛЬТУРНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ КУРСАНТАМИ

У статті піднімаються питання неподільності навчання культури іноземної мови та іноземної мови як комплексу необхідних знань по успішному оволодінню мовою. Особлива увага приділяється дослідженню низки проблем, з якими зустрічаються викладачі в процесі викладання англійської мови майбутнім офіцерам, а також та розглядаються необхідність включення у вивчення мови культурологічних аспектів цієї мови, що допомагає кращому її засвоєнню. Увага дослідження звертається на те, що при викладанні іноземної мови необхідно навчити студентів і системі культурних традицій, цінностей, способів мислення, почуттів та дій, що є характерними для цієї мови. Також підкреслюється, що засвоєння лінгвістичної системи тої чи іншої мови не є гарантом вдалої міжкультурної комунікації. Таким чином, перед викладачем постає завдання довести своїм студентам розуміння культурних аспектів мови, що вивчається, які забезпечують вдалу міжкультурну комунікацію.

В процесі аналізу підручників, які використовуються у навчанні курсантів іноземній мові, а також у результаті спостереження за процесом вивчення курсантами іноземної мови, автори даного дослідження звернули увагу на необхідність системного підходу у залученні бікультурної спрямованості на заняттях з іноземної мови. Застосування бікультурної спрямованості повинно мати системність, в якій потрібно поєднувати, з одного боку, діалог культур, культурознавчу спрямованість вивчення іноземної мови, а з іншого, застосовувати такі форми та методи навчання як проблемно-пошукові, дискусійні, дослідницькі та творчі, які під час практичних занять можуть використовуватися у роботі в парах, малих групах та рольових іграх. Також, слід звернути увагу, що важливими засобами навчання при впровадженні бікультурної спрямованості стають автентичні художні та публіцистичні тексти; різноманітні відео та інші наочні матеріали.

Слід також зазначити, що в процесі вивчення іноземної мови відбувається національна самоідентифікація майбутнього офіцера та усвідомлення ним впливу іншої культури на його світогляд. Одночасно відбувається усвідомлення культурних відмінностей у побуті, системі соціальних норм та цінностей. Таким чином, бікультурна спрямованість є важливим мотиваційним аспектом вивчення іноземної мови майбутніми офіцерами, особливо у контексті сучасної співпраці з країнами НАТО.

Ключові слова: культурологічний компонент, майбутні офіцери, міжкультурна комунікація, бікультурна спрямованість.

Tatyana BRYK,*orcid.org/0000-0002-7138-2590**PHD in Pedagogy,**Professor at the Department of English Language**Kharkiv National Air Force University named after Ivan Kozhedub**(Kharkiv, Ukraine) bellabryk18@gmail.com***Iryna GRYGOROVA,***orcid.org/0000-0002-4636-2790**Associate Professor at the Department of English Language**Kharkiv National Air Force University named after Ivan Kozhedub**(Kharkiv, Ukraine) irinagrygorova10263@gmail.com***Inna REBRIJ,***orcid.org/0000-0002-1008-0142**PHD in Philology,**Associate Professor at the Department of English Language**Kharkiv National Air Force University named after Ivan Kozhedub**(Kharkiv, Ukraine) inna.rebrij@gmail.com*

KEEPING THE PRINCIPLE OF BICULTURAL ORIENTATION IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE BY CADETS

The article highlights that indivisibility of teaching/learning culture and a foreign language as a combination of important knowledge for successful learning process. The article draws special attention to the necessity including cultural aspects in language learning which provides more successful learning process. In our research we take into consideration the necessity of teaching students' cultural traditions, values, ways of thinking, feelings and actions which characterize this language. We also highlight that learning linguistic structure of the language itself is not a guarantee of successful intercultural communication. So, a teacher has a task to explain to students cultural aspects of language learning what leads to effective intercultural communication.

In the process of analyzing textbooks which are used in teaching cadets and in the result of watching the process of teaching cadets a foreign language, the authors of the research have decided to draw attention to the importance of systematic approach in engaging bicultural orientation at the lessons. The authors take into consideration that bicultural orientation needs to be systematic. That means that teachers connect dialogues of cultures, cultural orientation in learning foreign languages and implement such forms and methods of teaching/learning process as problem-searching discussions, researches, creativity which students use at the lessons while they are working in pairs, small groups or playing role games. Also, it is important to highlight that bicultural orientation is implemented through using authentic texts, different types of videos and realm.

We also take into consideration that in the process of learning a foreign language national self-identification takes place. At the same time the process of identifying cultural differences in everyday life also connected with the language acquisition process. So, bicultural orientation becomes an important motivative aspect of learning a foreign language by future officers, especially in the context of recent cooperation with NATO.

Key words: *culturological component, future officers, intercultural communication, bicultural orientation.*

Постановка проблеми. В контексті сучасного розвитку освіти більшість викладачів іноземної мови розуміють, що навчання іноземній мові тісно пов'язане і з вивченням культури країни, мова якої вивчається. Саме через те при навчанні іноземній мови треба включати культурологічний компонент у її викладання. Такі зміни у підходах до вивчення іноземної мови пов'язані із змінами до мети, яку ставить перед собою, той хто цю мову вчить, і яка, у більшості випадків, необхідна студентам для подальшого спілкування у побутовій та професійній сфері.

В той же час іноземна мова, а саме англійська, останні роки стала ключовою мовою спілкування

у військовій сфері, беручи до уваги спрямованість сектору Оборони країни на співпрацю з НАТО, де англійська мова є однією з офіційних мов міжкультурного спілкування між представниками альянсу. Таким чином, студенти військових навчальних закладів мають не лише володіти цією мовою для спілкування у побутовій і професійній сфері під час спільних навчань чи науково-дослідницьких заходів, а також бути ознайомленими з традиціями та культурою цієї мови, що допоможе їм легше адаптуватися до іншомовного середовища.

Аналіз досліджень. Велика кількість британських, американських, турецьких та інших науковців присвятили свої публікації проблемам

навчання розумінню культури. Так, у своїй роботі М. Бірам привертає увагу до ролі викладача у цьому процесі як «професійного посередника між тим, хто навчається, та іноземними мовами та культурами» (Бірам, 1999: 58). В той же час, більшість дослідників доходять згоди, щодо визнання невід'ємності викладання мови від вивчення її культури. Як підкреслює у своїх дослідженнях Д. Браун «коли ми викладаємо іноземну мову, ми у будь-якому випадку також викладаємо складну систему культурних традицій, цінностей та способів мислення, почуттів і дій» (Браун, 2000: 64).

Крім того, більшість наукових праць, серед яких роботи А. Хадлі (Хадлі, 1993), Х. Сілей (Сілей, 1984) та С. Маккей (Маккей, 2004), звертає нашу увагу на те, що традиційне відокремлене від культури вивчення лінгвістичної системи мови не дає впевненості в успішній міжкультурній комунікації. А ось Р. Лафает (Лафает, 1988), Л. Сміт (Сміт, 1976) обговорюють важливі елементи запровадження міжкультурної комунікації під час проведення занять, що допомагає студентам (курсантам) вже під час штучних умов спілкування, які створюються на заняттях з іноземної мови засвоювати і її культуру у повсякденних побутових ситуаціях.

Мета статті – обговорити деякі проблеми викладання іноземної мови з залученням елементів культури мови, що вивчається, безпосередньо на заняттях. Крім того, ми збираємося привернути увагу до проблемних питань бікультурної спрямованості, що виникають під час занять з іноземної мови, які можна успішно вирішити з залученням культурних аспектів мови. Беручи до уваги поставлену мету, ми вважаємо необхідним додатково зупинитися на важливості включення культурних цілей вивчення мови у професійно-орієнтовану навчальну програму вивчення англійської мови у військовому закладі вищої освіти, що допомагає в подальшому уникнути проблем у живому спілкуванні з носіями мови у професійному середовищі.

Виклад основного матеріалу. В контексті сучасного розвитку глобалізації суспільства, вивчення мови, яка може стати елементом міжкультурної комунікації у цьому суспільстві, є важливим елементом професійної освіти у багатьох сферах. Якщо привернути увагу до військової професійної освіти, то тут вивченню іноземної мови, у нашому випадку англійської, надається особливо велике значення. Це пов'язане не лише з глобалізацією суспільства в цілому, а й з російською агресією, яка орієнтувала нашу країну на ще більшу співпрацю у військовій сфері з краї-

нами НАТО та США, де однією з ключових мов спілкування є англійська. В той же час, спілкування у військовій сфері дає додаткове навантаження в процесі міжкультурної комунікації, коли при спілкуванні має враховуватися не лише культура мови, але й специфіка військової сфери спілкування, де також існують свої традиції та культурні особливості.

Якщо розглядати проблему залучення культурних аспектів у процес вивчення іноземної мови, то у порівнянні з ситуацією на початку 2000-х років, ми маємо покращення ситуації у цій сфері в багатьох аспектах. Так, на даному етапі розвитку методики викладання англійської мови не існує нестатку у якісних автентичних матеріалах, які можна знайти, як у друкованому вигляді, так і в мережі Інтернет. Крім того, більшість викладачів військових закладів вищої освіти, які викладають англійську мову, мають можливість постійних стажувань у англійськомовних країнах, де вони набувають досвіду спілкування у міжкультурному середовищі з представниками інших країн та можуть обмінюватися досвідом з іноземними колегами у повсякденному спілкуванні під час проходження стажування. В той же час, це стажування також пов'язане із співпрацею по впровадженню стандартів НАТО у військову діяльність, тобто присутній і військовий аспект міжкультурного спілкування.

Окремим важливим елементом налагодження міжкультурної комунікації у військовій сфері є й використання під час вивчення англійської мови у військових ЗВО спеціальних підручників. Ці підручники були розроблені європейськими методистами спеціально для військовиків, тобто мають елементи специфіки їх професійної діяльності та культурні аспекти спілкування у повсякденному житті на військовій базі. Підручники розроблені для різного рівня володіння мовою, починаючи з початкового, та мають різноманітне наповнення, включно і елементи вузько-спеціальних термінів, які необхідні при використанні мови майбутніми офіцерами у професійному середовищі та при засвоєнні нової техніки, яку передають нам партнери для захисту нашої держави. Серед таких підручників ми можемо виділити серію «Campaign», яка складається з трьох підручників, починаючи з рівня elementary, та підручника «Command and Control», який має елементи вузько-спеціальної термінології для фахівців різних військових спеціалізацій.

Використання таких підручників дає можливість залучення студентів військових ЗВО не лише до участі у міжнародних програмах по

обміну для студентів військових закладів, а й до впровадження стандартів НАТО у вивчення іноземної мови, де прописана і необхідність міжкультурної комунікації.

В той же час, викладачами іноземної мови у Харківському національному університеті Повітряних Сил проводиться додаткова позакласна робота з курсантами по ознайомленню їх із культурними традиціями мови, яка вивчається, на основі компаративного методу. Так, викладачами кафедри розроблена додаткова програма сумісно з іншими підрозділами університету, коли студентів(курсантів) ознайомлюють з культурою англійських країн шляхом проведення порівняння деяких культурних елементів між англійськими країнами та Україною. Яскравим прикладом застосування даного методу є проведення вікторини та конкурсу по вирізанню гарбузів на Halloween, який можна порівняти із язичницьким давньослов'янським святом Велесової ночі. Під час підготовки до цього поза аудиторного заходу залучаються працівники університетської бібліотеки, які готують розповідь про давньослов'янські традиції, а викладачі англійської мови готують презентацію святкування цього дня в англійських країнах з подальшим проведенням вікторини. У вікторині питання базуються на поданій у презентаціях англійською та українською мовою інформації, сама вікторина проводиться англійською мовою, а потім студенти (курсанти) змагаються у вирізанні Jack o'lantern.

З іншого боку, важливо звернути увагу на те, що навчання культурі має бути системним, і спонтанне порівняння традицій англійських країн з нашими може призвести до формування стереотипів, у яких розуміння соціокультурних факторів іноземної культури для студентів (курсантів) не буде повністю зрозумілим та засвоєним. (Галловой, 1984) Тобто під час навчання культурі на заняттях з іноземної мови викладачі мають використовувати певну систему, щоб студенти (курсанти) стали більш уважними спостерігачами відповідних проявів іноземної культури та практики культурної взаємодії. Так, нами була застосована ідея системи вивчення культури, яка була запропонована Р.Лафаетом ще у 1988 році (Лафает, 1988).

Ця система складається з груп фактичних, емоційних, робочих та прагматичних цілей. Серед фактичних цілей виділяється необхідність демонстрування тими, хто навчається, знання формальної культури, а також знання повсякденної культури. Для досягнення цих цілей перед викладачем постає задача ознайомити тих, кого він навчає, з

історичними подіями, повсякденними традиціями та мистецтвом країни, мова якої вивчається. Якщо ми звернемося до емоційних цілей, то тут важливим є донести до студентів (курсантів) розуміння цінності і значення різних народів та суспільств. В той же час, робочими цілями тут будуть спроби курсантів систематизувати та впорядкувати отриману інформацію про іноземну культуру на базі знань про рідну культуру та традиції. А в подальшому мати змогу робити оцінки та власні вислови про культуру мови, яка вивчається. Щодо прагматичних цілей, то тут маєтися на увазі вміння студентів (курсантів) помічати та вирізняти у мовленні ввічливі вирази та специфічні фразеологічні звороти, які використовуються під час ведення діалогів, а потім аналізувати та ідентифікувати причини використання тих чи інших виразів у різних повсякденних ситуаціях спілкування у міжкультурному середовищі. Крім того, для тих, хто навчається, важливо навчитися використовувати й невербальні засоби комунікації, які можуть бути різними у різних культурах.

Використання запропонованої вище системи цілей дає викладачу можливість зрозуміти, які методи та підходи до вивчення мови йому треба обрати, щоб інтегрувати у вивчення мови й вивчення культурних аспектів цієї мови. Важливим є розуміння того, що культурне наповнення занять з англійської мови при її вивченні має включати у себе і можливість провести аналіз міжспіввідношенням певних культурних аспектів рідної мови та мови, що вивчається. Саме тому велика кількість науковців підкреслює, що при включенні елементів власної культури у процес вивчення іноземної мови студентам буде легше здійснювати міжкультурну комунікацію. Цю точку зору підтримує ціла низка вчених у світі, серед яких можна виділити І. Какіра з Туреччини, С. Маккей (Маккей, 2004) та Л. Сміт (Сміт, 1976) з США, Юн Вей з Китаю (Юн Вей, 2005).

Майбутні офіцери, що вивчають іноземну мову, мають широкі можливості вивчати одночасно і культуру країни мови, що вивчається. У процесі вивчення іноземної мови майбутні офіцери набувають необхідні фонові знання. Вони сприяють кращому розумінню мислення носіїв мови. До фонових знань ми можемо віднести реалії (без еквівалентні лексичні одиниці, аббревіатури, назви подій культурного життя, імена видатних осіб) та фонову лексику (фразеологізми, афоризми та форми мовленнєвого етикету). Наявність фонових знань є однією з ознак сформованості можливості до міжкультурної комунікації.

Застосування бікультурної спрямованості повинно мати системний підхід, в якому поєднуються принципи навчання (діалог культур, культурознавча спрямованість вивчення іноземної мови), форми та методи навчання (проблемно-пошукові, дискусійні, дослідницькі, творчі), форми практичних занять (робота в парах, малих групах, рольові ігри) та засоби навчання (автентичні художні та публіцистичні тексти; додаткові – відео, таблиці, ілюстрації, діаграми. В той же час, бікультурна спрямованість навчання може проходити за рахунок ситуативного моделювання міжкультурних ситуацій, де студентами (курсантами) будуть використовуватися необхідні елементи міжкультурної комунікації. При цьому, навчальні комунікативні ситуації можуть бути поділеними нами на стандартні та нестандартні. Так, стандартні комунікативні ситуації розробляються для реалізації повсякденного мовного спілкування у побуті, де відсутня необхідність вирішення непередбачених завдань з використанням мови, що вивчається. В той же час при розробці нестандартних мовних ситуацій враховуються різноманітні нестандартні умови спілкування, включаючи і військовий аспект. Відпрацюванні цих мовних ситуацій може проходити у різних режимах, як між курсантами, так і між викладачем та курсантами, а також між групами курсантів, або групою та окремою людиною.

Під час вивчення іноземної мови курсанти стикаються і з без еквівалентною лексикою, коли мова при необхідності запозичує слова для висловлення понять, які притаманні чужому мовленнєвому мисленню, з чужого мовленнєвого середовища. Якщо в україномовному світі відсутні такі напої, як віскі та ель, а в англійськомому світі немає таких блюд, як вареники та борщ, то дані поняття висловлюються за допомогою слів, що запозичені з відповідної мови. Це можуть бути слова, що позначають предмети національної культури (*kozak, vyshyvanka, varenyky, horilka*; футбол, віскі, ель), політичні, економічні або наукові терміни (*імпічмент, лізінг, ділер, файл, комп'ютер, біт*).

Більш складною для курсантів виявляється ситуація, коли одне й те саме поняття по-різному – надмірно або недостатньо – у словниковій формі висловлюється у різних мовах. Розглянемо, наприклад, варіанти висловлення факту позамовної реальності, яка українською називається *палець*. Щоб назвати цей предмет англійською, необхідно уточнити, що мається на увазі: палець руки чи ноги, а якщо руки, то який палець, тому що, як відомо, пальці руки, крім великого, у англійців називаються *fingers*, великий палець – *thumb*,

а пальці на ногах – *toes*. Українському словосполученню *десять пальців* еквівалентне англійське *eight fingers and two thumbs* (вісім пальців та два великих пальця), а *двадцять пальців* – це *eight fingers, two thumbs and ten toes* (вісім пальців, два великих пальця та десять пальців (на ногах)). Форма висловлювання одного й того ж шматочку реального світу викликає у того, хто навчається, у нашому випадку курсанта, відчуття надмірності (навіщо ділити пальці на *fingers, thumbs, toes*), а в британського чи американського військового, що може вивчати українську мову – недостатності (три різних з точки зору англійського мовленнєвого мислення поняття об'єднані в одне – *палець*). Такі елементи культури мови, що вивчається, ускладнюють комунікацію навіть під час простих побутових ситуацій.

Саме тому на викладача покладається важлива роль у зменшенні тиску на того, хто вивчає мову, від розбіжностей культур при спілкуванні через пояснення та розбір не лише якихось ситуацій та традицій мови, яка вивчається, а навіть певних лексичних одиниць. На нашу думку, беручи до уваги професійне оточення і технічне спрямування спеціалізації тих, хто вчиться у військових закладах вищої освіти, ці пояснення мають базуватися на підведенні студентів (курсантів) до розуміння валентності мови, сталості певних виразів та фразеологічних зворотів, які не завжди треба аналізувати, а просто треба вивчити й запам'ятати. Через це важливо виховувати у курсантів повагу до іншомовної культури і традицій та розуміння унікальності та автентичності кожної окремо взятої культури. В той же час, зрозуміло, що мовленнєва еквівалентність існує далеко не завжди, тому про це явище треба нагадувати курсантам, наводити яскраві приклади. Співставлення української та англійської мови з урахуванням соціокультурного компоненту показує глибину відмінностей між ними. Тобто ми бачимо те, що стоїть між культурними уявленнями про реальні предмети та явища дійсності, а також між самими предметами та явищами. Такий підхід до вивчення іноземної мови не лише допомагає вчитися спілкуванню на іноземній мові, але дає значний мотиваційний поштовх до вивчення нового.

Висновок. Спираючись на сучасні дослідження у сфері міжнародної комунікації, можна зробити висновок, що вивчення іноземної мови дає широкі можливості для застосування бікультурної спрямованості в навчальному процесі. В першу чергу слід зауважити, що бікультурна спрямованість є джерелом інформації про культуру мови, що вивчається. В той же час, у про-

цесі вивчення іноземної мови відбувається національна самоідентифікація майбутнього офіцера, а також усвідомлення впливу іншомовної культури на формування мовних компетентностей. Так, в процесі формування мовних компетентностей відбувається і розуміння понятійної еквівалентності між рідною мовою та іноземною. Крім того,

у майбутнього офіцера відбувається усвідомлення та розуміння культурних відмінностей у побуті, системі соціальних норм та цінностей між рідною культурою та культурою мови, що вивчається, завдяки поясненню та комперативності на заняттях з іноземної мови та під час проведення поза аудиторних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Byram, M., Risager, K. *Language teachers, politics and cultures*. New York: Multilingual Matters, 1999. 216 p.
2. Brown, H. D. *Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Third Edition, 2007. 569 p.
3. Galloway, V. D. *Communicating in a Culture*. ACTFL Master Lecture Series. Monterey, CA: Defense Language Institute, 1984. 240 p.
4. Hadley, A. *Teaching Language in Context*. Boston: Heinle and Heinle Publishers, 1993. 532 p.
5. Lafayette, R. Integrating the Teaching of Culture into the Foreign classroom. *Toward a New Integration of Language and Culture*, ed. Singerman, A., Middlebury, VT: Northeast Conference, 1988. P. 47–62.
6. McKay, S. Teaching English as an International Language: The Role of Culture in Asian Contexts. *The Journal of Asia TEFL*. 2004. Vol. 1, No. 1. P. 1–22.
7. Seeley, H. Ned. *Teaching Culture: Strategies for Intercultural Communication* Lincolnwood Illinois: National Textbook Company, 1984. 511 p.
8. Smith, L. English as an International Auxiliary Language. *RELC Journal*. 1976. Vol. 7, No. 2. P. 46–54.
9. Wei, Y. Integrating Chinese Culture with TEFL in Chinese Classroom. *Sino-US English Teaching*. 2005. Vol. 2, No. 7. P. 55–58.

REFERENCES

1. Byram, M., Risager, K. *Language teachers, politics and cultures*. New York: Multilingual Matters, 1999. 216 p.
2. Brown, H. D. *Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Third Edition, 2007. 569 p.
3. Galloway, V. D. *Communicating in a Culture*. ACTFL Master Lecture Series. Monterey, CA: Defense Language Institute, 1984. 240 p.
4. Hadley, A. *Teaching Language in Context*. Boston: Heinle and Heinle Publishers, 1993. 532 p.
5. Lafayette, R. Integrating the Teaching of Culture into the Foreign classroom. *Toward a New Integration of Language and Culture*, ed. Singerman, A., Middlebury, VT: Northeast Conference, 1988. P. 47–62.
6. McKay, S. Teaching English as an International Language: The Role of Culture in Asian Contexts. *The Journal of Asia TEFL*. 2004. Vol. 1, No. 1. P. 1–22.
7. Seeley, H. Ned. *Teaching Culture: Strategies for Intercultural Communication* Lincolnwood Illinois: National Textbook Company, 1984. 511 p.
8. Smith, L. English as an International Auxiliary Language. *RELC Journal*. 1976. Vol. 7, No. 2. P. 46–54.
9. Wei, Y. Integrating Chinese Culture with TEFL in Chinese Classroom. *Sino-US English Teaching*. 2005. Vol. 2, No. 7. P. 55–58.